

Intervju z Dragom Svoljšakom, dobitnikom nagrade Slovenskega arheološkega društva za leto 2020

© Predrag Novaković

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo; predrag.novakovic@ff.uni-lj.si

© Peter Turk

Narodni muzej Slovenije; peter.turk@nms.si

Obrazložitev za nagrado se začneja z navedbo, da je tvoja kariera pravzaprav neke vrste lok slovenske povojne arheologije, lok, ki povezuje najstarejše slovenske arheologe, ki so slovensko arheologijo obnovili po drugi svetovni vojni, in sedanje generacije arheologov. Zato moramo začeti s tem vprašanjem. Drago, ti si eden redkih, ki nam lahko danes iz prve roke pove, kako je bilo študirati pri Korošču in Klemencu.

Najprej moram reči, da mi sojenice arheologije niso položile v zibelko, ampak sem vanjo prišel bolj po naključju. Na jeseniški občini sem dobil štipendijo za študij tehnične fizike. V gimnaziji sem bil slab fizik in matematik, ampak štipendijo so mi dali in sem jo vzel, po enem semestru pa sem spoznal, da nisem za ta študij. In tako sem iskal študij, ki bi ga zmogel. Privlačila me je veterina, a tudi tu sem spoznal, da ne bo šlo. Skratka, z gimnazije nisem prinesel nobene usmeritve, kateri poklic bi lahko opravljal. Tako sem imel nekaj mesecev časa in sem pregledoval seznam predavanj ljubljanske univerze, vleklo me je na geografijo, pa tudi arheologija se mi je zdela primerna. Ker sem kot študent bival pri stari teti, je njena hči, ki je bila moja krstna botra, zahtevala, da se vpišem še nekam, ker je na arheologiji premalo ur. Ona je hotela jezike, jaz pa sem si želel etnologijo, kajti poznal sem Alko Novak iz Gorenjskega muzeja, ki je sodelovala z mojim stricem v Mojstrani. Skratka, tako sem prišel na arheologijo, in ko sem vstopil v seminar, ta je bil še na podstrešju na realki na Vegovi, sta me sprejela dva profesorja, prvi je bil suh, drugi pa malo bolj obilen. Suhi profesor je rekel obilnemu: »Poglej, poglej, Josip, še eden, ki ga je Bog z mokro cunjo po glavi udaril.« Sprejem je bil sicer obupen, a študirati pri Korošču in Klemencu je bilo lepo.

Korošec nam je predaval neolitik in zgodnji srednji vek. Bil je zelo reden in natančen. Predaval pa je tako, da je bral iz svoje knjige, in če si kaj vprašal, ti je razložil. Klemenc pa je bil bolj staromodni profesor, držal se je svojega principa. Predaval je zgodovino Rima, pa tudi nekaj o rimski provincialni arheologiji smo slišali pri njem. Tretji profesor je bil Stare, in sicer za kovinska obdobja. Moram reči, da od njega nisem odnesel čisto nič, ker se ni pretirano držal urnika. Edino, česar sem si želel, je bilo, da bi šel z njim v Dobovo, kjer je izkopaval. Toda ker

sem bil zaznamovan kot Korošček človek, nisem prišel v poštev.

Ali je takrat predaval tudi Srečko Brodar?

Srečka Brodarja smo imeli dvakrat na teden. Začenjal je zjutraj natanko ob sedmih – akademskih četrt ni bilo. Ko si vstopil v njegovo sobico na Aškerčevi, je bilo že vse zakajeno kot v kaki paleolitski jami, kjer dima ni vleklo ven. Brodar je bil zelo dober predavatelj, pa tudi Korošca in Klemenca sem z užitkom poslušal, saj mi je bilo vse novo.

Kdo so bili tvoji sošolci?

V letniku nas je bilo pet in še pet starejših kolegov. Z menoj so bila tri dekleta in en fant: Janez Eržen iz Škofje Loke, Zorka Šubic, Majda Šumi, čedna Kranjčanka, ki se je potem kar izgubila, in Anja Uršič. Samo Oka [Zorka Šubic, op. P. N.] je šla v arheologijo. Ostali moji kolegi so bili Marko Urbanija, zelo načitan fant, Ljubo Marun, ki je bil že iz gimnazije usmerjen v arheologijo in je bil Staretov varovanec, Alka Bračič iz Maribora in Vera Poček, ki se je kasneje poročila z arheologom. Jaz sem edini ostal v arheologiji. Urbanija se je bolj zanimal za stari vek in je bil pri Viktorju Korošču kuhan in pečen, Vera Poček, Črnogorka, pa je šla za učiteljico, če se prav spomnim, v Litijo. Prav danes sem izračunal, da sem več kot 55 let član društva, kar ni malo. Zanimivo je, da nisem bil nikdar sprejet, takrat je šlo vse avtomatično. Leta 1965, ko sem šel s Petrujem izkopavat v Ajdovščino, sem prav zares stopil na arheološko pot.

To so bili časi, ko še ni bilo zgradbe, v kateri je danes Filozofska fakulteta. Takrat ste bili še v Realki.

Drugi semester prvega letnika smo se že preselili. Bil je velik spor med arheologi in zgodovinarji, ker smo izgubili precej prostora v tistem hodniku, kjer je zgodovina, nas pa so stlačili na vrh stopnic, v dva prostora in eno pisarnico. Tako je ostalo ves čas, dokler nismo prišli na Zavetiško.

Oba arheološka profesorja imam še vedno v lepem spominu. Klemenčeva predavanja so bila eksaktna, Korošec pa mi je nekoč, ko smo bili na Barju, rekel: »Zapomni si

za vse življenje, iščeš človeka in ne črepinj od človeka.« Njega je dostikrat zaneslo, tudi v politiko. Jezilo ga je, da je bil z Aškerčeve, po kateri je takrat potekal ves promet, velik hrup, tako da se je tresla vsa stavba. Vedno je govoril: »Kateri idiot je zgradil Filozofsko fakulteto na tem potresnem področju, to ne more biti res.« In potem je začel udrihati čez odgovorne. Ljubo Marun je to nosil na neprava mesta, kamor smo potem tudi mi morali včasih hoditi na zaslišanja o tem, kaj in kako se pogovarjamo na seminarju. Skratka, bilo je kar zanimivo. Poslušali smo še Škerlja, latinščino pa nas je imel Gnezda. Gnezda je bil trd kot granit. Zanimiv začetek.

Danes si težko predstavljamo tako majhno skupino.

Vseh skupaj nas je bilo deset. Potem sta v naš letnik prišla še dva »podbevca«, ki sta arheologijo študirala kot predmet B, Silvij Košak, kasneje mednarodno priznan primerjalni jezikoslovec, in Drago Braco Rotar, ki je študiral še sociologijo.

Omenil si delo s Korošcem na Barju. Ali je šlo za Resnikov prekop leta 1957? Vas je Korošec pogosto vabil na teren?

Ja, na Resniku smo bili, to je bila obvezna praksa. S Korošcem sem bil na Resniku, potem pa še s Tatjano Bregant na sondiranju na Partih. S sondiranjem Part smo segli do Dežmanovih kolišč na drugi strani ceste. Takrat smo izkopali, ne spomnim se več točno, kakih dvesto sond. Tatjana Bregant je bila asistentka, tako da je vodila samo vaje iz risanja in preparacije keramike. V glavnem smo lepili keramiko, ki jo je v Ljubljano pripeljal Korošec s svojih izkopavanj po južnih republikah.

Tudi potem ko je že bila profesorica, je Tatjana Bregant še vedno vodila vaje iz preparacije keramike. To je bila neke vrste njena ljubezen, bi lahko rekli.

Jaz sem se nanjo zelo navezal, bila mi je neke vrste arheološka mama. Takrat je bil na oddelku še asistent Šašel, ki je delal tudi v knjižnici. Knjižnica je bila v manjšem prostoru, tako da se študentje v njej nismo imeli kam usesti. Če si hotel pregledati knjigo, si moral iti v sosednjo predavalnico. Vse skupaj je bilo zelo družinsko, vsi smo bili prijatelji, s profesorji vred.

In potem si leta 1964 prišel v Goriški muzej. Takrat ni bilo toliko novih arheoloških služb.

To je kar zamotana zgodba. Naj jo povem na kratko. Jeseni 1963 je v Ljubljani potekal kongres Jugoslovanskega arheološkega društva, na katerem smo študentje pomagali pri sprejemu gostov, vozili smo jih v hotele, skratka, bili smo neke vrste stevardese. Pomagali smo trije, Vera, Marko Urbanija in jaz. Marun je bil precej nepriljubljen, Ančka pa je bila nekako izgubljena punca in se je kasneje poročila v Anglijo. Plačali nas niso, dali pa so nam možnost, da gremo na kongresno ekskurzijo. In ta ekskurzija, naključno ali pa tudi ne, je bila prav na Primorsko. Iz Ljubljane smo šli na Lanišče, Hrušico, v Ajdovščino, v Kromberk v Goriški muzej, nato pa na kosilo na Sv. Katarino, ki se ji zdaj pravi Kekec. Še sedaj se spomnim, kaj sem jedel, ker je bilo kosilo bogato. Julko je bil obilen gostilničar, bil je tudi na gradu v Kromberku, res je dobro kuhal ali pa sem imel le tak občutek. Kakor koli že, takrat sem bil prvič na Goriškem. Dobro se spominjam, ko so se moj kasnejši ravnatelj Rudi Hönn, Petru, Ljudmila Plesničar in Tatjana Bregant pri kosilu usedli skupaj in nekaj pletli. Novembra 1963 me je poklical Korošec, ki je rad delegiral arheologe (Kneza je poslal v Bihač, Puš je šel v Tuzlo), in mi rekel: »Šel boš v Goriški muzej v Novo Gorico.« Jaz seveda nisem imel pripomb. Bil sem pripravljen iti kamor koli. »Dol te pošiljam, ampak glej, da boš končal študij, če ne, te bom tudi odpoklical.« Takrat sem bil namreč v tretjem letniku. In tako sem bil delegiran v Novo Gorico.

Kot arheolog ali tudi kot etnolog?

Vic je bil v tem, da so oni takrat iskali etnologa in arheologa v eni osebi, v Sloveniji pa sem oboje študiral samo jaz. In oba študija sem imel pod A. 3. decembra sem se prišel predstaviti, 16. decembra so me sprejeli in s 1. januarjem 1964 sem bil že zaposlen, pri čemer sem dobil 14 dni za preselitev.

Kam pa si se lahko preselil v Novi Gorici, ki je takrat še nastajala?

Jaz bi se lahko preselil še isti dan, ker tako ali tako nisem ničesar imel. Vse svoje stvari sem spravil v velik kovček, ki sem ga dobil od ženinega brata, hokejskega vratarja; ta ga je dobil za svojo opremo, ker je šel na nevemkatero olimpijado. Sobo sem dobil v Kromberku pri Poberaju, kjer je bila včasih gostilna, in tam ostal tri mesece. Spomnim se, da je bil hud mraz, peči pa ni bilo. Nato sem se preselil v grad Kromberk in v njem ostal dobrega pol leta. Potem sem se poročil in dobil stanovanje na Cankarjevi

ulici v Novi Gorici. To je šlo res ekspresno – še moji ženi, takrat še puncu, so zrihtali službo v Meblu.

Goriški muzej takrat verjetno še ni imel arheološke zbirke.

Bilo je 156 predmetov in prgišče novcev. Predmeti so bili skoraj vsi s Kovačevš, novci pa so bili slučajni pobirki. Novce mi je določil Stipe Šteker, ki je bil zbiratelj, Kovačevše pa sem kasneje objavil v Goriškem letniku. Kasneje sem šel na Kovačevše, da bi še kaj našel, a v jami, iz katere so bile najdbe, ni bilo ničesar več.

Če se malo pošalimo, v Goriškem muzeju so potrebovali arheologa, zbirke pa še niso imeli. Očitno so mislili malo bolj dolgoročno – z arheologom bo prišla tudi arheologija.

Ne vem, kaj so mislili. Bil sem vesel, da sem dobil službo. Morate vedeti, da so bila takrat vsa arheološka mesta v Sloveniji zasedena, na fakulteti, akademiji, v muzejih in spomeniškem varstvu. Brežice niso imele poklicnega arheologa, tam je bil Kolšek, ki je deloval tudi kot arheolog. Bil je velik prijatelj s Petrom Petrujem, bil je član društva in je redno hodil na sestanke.

Slika 1. Vodje izkopavanj na Hrušici leta 1973: Drago Svoljšak, Peter Petru, Aci Leben in Thilo Ulbert (foto Srečo Habič, hrani AO NMS).

Ko sem prišel v Goriški muzej, ni bilo v njem niti ene arheološke knjige. Takratni ravnatelj je bil ljubitelj slikarstva in je zbiral tovrstno literaturo. Tako sem bil prvo leto bolj etnolog, ker so takrat postavljali stalno zbirko. Dobil sem nalogo, da postavim t. i. etnološko zbirko. Ob tem sem uredil tudi arheološko zbirko z gradivom, ki sem ga takrat imel. Morate vedeti, da nisem imel izkušenj. Do tedaj še nisem bil v nobenem muzeju. Ker sta bila Korošec in Gabrovec na nasprotnih bregovih, nismo šli niti v Narodni muzej. Pomagal sem postavljati stalno zbirko v Goriškem muzeju in se tako učil. Še najbolj me je navdušilo, ko sem bil dodeljen zunanjsima sodelavcema Tonetu Ferencu, ki je postavljala zbirko NOB, in Milici Kacin Wohinz, ki je pripravljala medvojno obdobje. Bila je izredna oseba, dobra pedagoginja in izvrstna zgodovinarica. Takrat sem prvič slišal za TIGR, bil sem presenečen, ko sem videl fotografije fantov, ki so se pripravljali za italijansko vojsko in imeli maske čez usta. Takrat sem prvič slišal stvari, o katerih v gimnaziji ni bilo govora. Pri vseh zbirkah, ki smo jih takrat postavili, sem imel prste vmes, seveda bolj kot fizična pomoč. Takrat je bila v muzeju tudi velika razstava likovne umetnosti Primorske in tako sem lahko spoznal praktično vse živeče umetnike. Spoznal sem novejšo zgodovino, medvojno in povojno, arheologije pa se skoraj nisem dotaknil. Kot etnolog sem dobil dva zajetna vprašalnika, ki ju je pripravilo Slovensko etnološko društvo. Za Primorsko sem ju dobil za Grgar in Krajno vas. V Grgarju so me vrgli iz hiše. Ko so slišali moje narečje, so rekli: »*Vi pa niste Primorc, ampak Kranjc in Kranjc nima v moji hiši kaj počet.*« V Krajni vasi pa sem v vinogradu srečal starejšega možakarja, ki me je peljal domov na kosilo, nato pa sem še en teden hodil k njemu na pogovore. Kolo sem dal v Novi Gorici na vlak in iz Štanjela kolesaril do Krajne vasi. Kmalu zatem je sledila slavnostna otvoritev stalne zbirke v muzeju, na kateri je nastopil Slovenski oktet.

Leta 1965 je v muzej prišel Emil Smole, takratni direktor Zavoda za spomeniško varstvo, in me odpeljal v Ajdovščino pogledat gradnjo nove kinodvorane. Staro kinodvorano, ki je bila spomeniško zaščiten, saj je bila v njej ustanovljena prva povojna slovenska vlada, so podrli. Ko sva prišla v Ajdovščino, je bil tam že kup rimskih kamnov z napisi. Poklicala sva Petra Petruja, ki je takoj prišel iz Ljubljane. Takrat sem se pričel ukvarjati z arheologijo. S Petrujem sem ostal v Ajdovščini. Petru je raziskoval prostor kinodvorane in odnosi z gradbinci so bili napeti. Z njim sem delal tudi na t. i. atrijski hiši v

letih 1968 in 1969. Ker Zavod za spomeniško varstvo ni imel arheologa, smo se dogovorili, da bom jaz opravljal naloge muzeja in zaščite. Praktično vse življenje sem bil »zaščitnik«. Razen Batuj, Hrušice in Sv. Pavla nad Vrtovinom so bile skoraj vse moje raziskave zaščitne narave.

Leto po izkopavanjih v Ajdovščini so prišli na dan železnodobni grobovi v Tolminu. Ker do tedaj še nisem videl žganega groba, po fibulah pa sem vedel, za kaj gre, sem za pomoč prosil Petruja. On je res skrbel zame. Skupaj sva že pred tem izdelala topografijo Krasa in Vipavske doline ter dela Posočja do Doblarja. Za Tolmin pa mi je rekel: »Veš kaj, to ti bo pa *Stanči najbolje pomagal.*« Do tedaj o Stanetu Gabrovcu še nisem imel mnenja, saj ga nisem poznal. Pravzaprav sem imel bolj slabo mnenje o njem, saj s Korošcem, priljubljenim profesorjem, nista bila prijatelja. Šel sem h Gabrovcu, ki je takoj organiziral ekipo, v kateri sta bili Nada Sedlar, vodja delavnice v Narodnem muzeju, in Darinka Virant, ki se je takrat ukvarjala s keramiko. Gabrovec je točno vedel, kaj lahko pričakujemo. V Tolminu so ostali en teden in izkopali prvih petnajst, mogoče dvajset grobov. Nada in Darinka sta me učili, kako izkopati in risati profile, preučevati in restavrirati keramiko, Gabrovec pa je skrbel za t. i. znanstveni del, kjer mi je za vsak predmet posebej razložil podrobnosti. Bil je to pravi mali seminar, arheološki in konservatorsko-restavratorski. To je bila res odlična šola, pravzaprav prva prava šola o železni dobi, ki sem jo do tedaj imel. Zveza z Gabrovcem se je ohranila. Sam sem potem delo nadaljeval. Lastnik parcele, ki je gradil hišo, je bil zelo prijazen človek. Mirno se je vdal v usodo, da ne bo gradil, dokler ne bodo arheološki ostanki izkopani. Ta čas je izrabil, da je izdeloval opeko, s katero je potem zgradil hišo. Vsako leto sva se dogovorila, kje bo kaj gradil, in tam sem potem izkopaval. Vse skupaj je trajalo pet let. Tako sem padel v čas železne in rimske dobe. Za rimsko dobo sta kasneje prišli Nada Osmuk in Betka [Beatrice Žbona Trkman, op. P. N.], jaz pa sem ostal neke vrste prazgodovinar.

V zvezi z mojo arheološko kariero se mi zdi vredno omeniti, da je Gabrovec pred kolokvijem o železni dobi v Novem mestu Dularja, Guština, Biba in mene zbral v neke vrste seminar v njegovi pisarni, kjer smo se dobivali dvakrat tedensko in nam je razdelil naloge. Mitja je dobil Notranjsko, Dular Belo krajino, Biba Sveto Lucijo, jaz pa Tolmin. Nisem bil posebej navdušen, da bi delal kronologijo – ta fibula sodi v ta čas, tista v oni čas ipd., bolj

me je zanimal način pokopa, kar je Gabrovca sicer močno razočaralo, ni me pa izločil iz svojega seminarja, povabil me je celo v Stično. Ugotovil je, da v zemlji vidim to, kar je treba videti, da me ne begajo premešane plasti; razumel sem, da takrat človek ni živel za nas, temveč po svoje in so se mu stvari pač mešale. V Stični sem bil štiri sezone. Prvo leto sem bil pomočnik profesorju Foltinyju, ki je prišel iz Amerike in s seboj prinesel denar, t. i. »žitofond«, nato pa sem že imel svoje sonde.

Ali te je Goriški muzej kar tako pustil, da si dlje časa delal izven muzeja?

Tu pa moramo iti malo v preteklost. Moj prvi ravnatelj je imel končano srednjo ali poklicno šolo. Bil pa je partizanski kulturnik, ukvarjal se je z gledališčem in fotografijo, bil je ljubitelj lepih umetnosti, ni pa imel jasne predstave, kaj narediti z muzejem. Ko je leta 1966 za ravnatelja prišel Branko Marušič, so se stvari korenito spremenile. Marušiča sem spoznal že na Koroščevi ekskurziji v Slavonijo. Ker je bilo še nekaj prostih mest, je Korošec povabil tudi zgodovinarje in druge strokovnjake. Marušič je bil kot zgodovinar dobro seznanjen z arheologijo in je zahteval, da se mora arheologija zapolniti »od paleolita do Tita«, in enako vsa druga muzejska področja. Ščasoma je pripeljal Petra Krečiča kot umetnostnega zgodovinarja in Naška Križnarja kot etnologa, prišla sta tudi Marko Vuk in Slavica Plahuta. Vsako področje je zasedel izobražen strokovnjak. Ko sem prišel v muzej, sem kot študent 3. letnika imel najvišjo izobrazbo.

Danes si težko zamislimo, kako je ta obnova potekala.

Zame je bil Branko ključna oseba. On je vse dovolil, če je šlo za učenje, delo in sodelovanje. Za Stično ni bilo vprašanje, ali bom šel ali ne, kot tudi ne za sodelovanje v Gabrovčevem seminarju pred novomeškim kolokvijem. Za vsa izkopavanja, ki sem jih opravil za zavod, preden je prišla Nada Osmuk, prav tako ni bilo ovir, saj je s tem muzej pridobival gradivo. Marušičev načrt je bil postaviti pregled zgodovine Goriške, historične Goriške. Zelo me je podpiral in niti na misel mu ni prišlo, da bi me vrgel na cesto, ko še nisem diplomiral. Bil je take vrste človek, da se je lotil vsakega dela, tudi fizičnega.

Do prihoda Nade Osmuk in kasneje še Betke na tem koncu ni bilo arheologa.

Betko sem vzel na Most na Soči, kasneje pa smo jo zaposlili, tako kot Jano Šubic, v delavnici. Pri obeh smo imeli srečno roko.

Ko sem pregledoval zgodovino muzeja, sem ugotovil, da je prav Most na Soči končal to prvo fazo izgradnje muzeja oziroma arheologije v muzeju.

Bogate izkušnje sem imel že iz Tolmina, Most na Soči pa je posebna zgodba. Za nekropolo smo ves čas vedeli, pa tudi o naselbini je bilo že veliko znanega. Tam sta kopala dva župnika, Rutar in Carli, potem še Szombathy. Marchesetti je napisal obsežen prispevek o naselbini v svoji objavi Mosta na Soči, toda ves čas je obstajal dvom, pa ne vem, zakaj. Iz Stične smo prišli dvakrat na Most na Soči. Vedeti moramo, da je bila takrat v Stični zbrana evropska halštatska smetana, tam so bili nemški profesorji Dehn, Frey in Pingel, na ogled so hodili »halštatarji« iz Češkoslovaške in Romunije. Z njimi smo obiskali vsaj deset gradišč na Dolenjskem. Delo se je končalo ob dveh, sledilo je kosilo, potem pa so Nemci že sedeli v kombiju. Tako smo obiskali tudi Dobrnič in Šmarjeto, dvakrat smo šli tudi v Most na Soči. Tu je bil temeljni problem, zakaj ni obzidja oziroma ne gre za gradišče oziroma naselbino. Ko je bilo odločeno, da bodo ta del Mosta pozidali, smo leta 1971 imeli sestanek, na katerem so bili še Ljudmila Plesničar, Iva Curk in Mitja Rotovnik (ne vem, zakaj ravno on, verjetno ker je bil takrat kulturbondovec, kot smo včasih rekli), in se dogovorili, da po celotnem območju pozidave naredim nekaj sond. Imel sem srečno roko. Že v prvi sondi je bil rimski zid, potem sem naletel še na halštatsko hišo, kasneje je to bila hiša 8. Takrat je bilo odločeno, da je treba raziskati celotno območje. Ker je bilo v gradnji prvih osem hiš, smo pričeli na tem mestu. Naletel sem na hud odpor gradbincev, ki so mi dovolili kopati samo znotraj tlorisa posamezne hiše. Lahko sem naredil tri metrske sonde v hiši, dve na robovih in eno po sredi. Tako sem verjetno marsikaj zgrešil oziroma nisem odkril pomembnejših ostankov razen v eni hiši, kasneje imenovani hiša 1. Pri njej sem naletel na lastnika parcele, ki je bil prava zlata duša. Rekel mi je: »Ti bodi tu toliko časa, dokler ne boš rekel: zdaj sem pa končal.«

To hišo sem natančno izkopal in rezultati so bili zame, pa tudi za druge, za Gabrovca še posebej, veliko presežne. S seboj je pripeljal arhitekta Bitenca, ki se je spoznal na stare gradnje. Gabrovec je trdil, da hiša ni halštatska. Ker pa se je pred ostanki hiše razprostirala keramika, ga je Bitenc vprašal, kakšna je potemtakem

ta keramika. »Halštatska!« je rekel Gabrovec. »Potem je tudi hiša halštatska,« je odvrnil Bitenc. »Ne more biti,« je vztrajal Gabrovec. Hiša je bila prelepa. Bitenca sem vprašal, kakšni so njeni gradbeni elementi, na čem je hiša stala. Bitenc je pokazal na temelj, drenažo, predelno steno in vhod ter narisal prve rekonstrukcije, po katerih so bile hiše podobne senikom in brunaricam. Nato so prišli še Frey, Pingel, Dehn ter arheologi iz tržaškega in oglejskega muzeja; vsi so prišli gledat to hišo, ki je bila res nekaj posebnega. Na Mostu na Soči sem ostal vse do leta 1983, skupaj 13 let. Most na Soči je bil vrhunec, ki sem ga dosegel.

Je bil Most na Soči nekakšen sprožilec, da ste pričeli bolj sodelovati z italijanskimi kolegi?

Ne toliko naselbina, temveč nekropola. Z Italijani je bilo precej napeto, bili so zelo nenaklonjeni sodelovanju. Direktorica Loseri, ki je bila doma z Lozerjev, nam ni bila naklonjena. Imenovali so me za pridruženega člana Vzhodnoalpskega komiteja, ki je imel nalogo objaviti še neobjavljene dele Marchesettijevih izkopavanj nekropole. Večkrat smo se sestali in spomnim se, da so bili na sestankih prisotni profesorji Mansuelli, Fogolarijeva, Gabrovec, Kastelic in Kromer. Predstavljajte si ob teh imenih še mene, raje ne pomislim. Imel sem res možnost spoznati vse te ljudi. Ker so v komite pritegnili še direktorico tržaškega muzeja in mene iz Goriškega muzeja, sva se lahko osebno spoznala in počasi so se pričela ta vrata odpirati. Toda vedno je šlo za nekropolo, naselbina tu ni igrala nobene vloge. Peroni, ki je bil profesor v Rimu, je postavil pogoj za sodelovanje, da se vključijo njegovi študentje Fulvia Lo Schiavo, Angiola Boiardi, Serena Vitri in Giuliano Righi. Tako smo začeli graditi sodelovanje in tržaški depo se je vedno bolj odpiral, dostopen nam je bil tudi Marchesettijev arhiv. Sčasoma smo s Sereno in Righijem postali sodelavci in prijatelji. Razdelili smo si naloge po letih (*»annatah«*) Marchesettijevih izkopavanj, potem pa se je nenadoma vse skupaj zaustavilo.

In stoji še danes.

Ti bom povedal, zakaj se je ustavilo. Med temi dekleti je bila Fulvia Lo Schiavo neke vrste kapo, bila je najvišje. Ko je šlo za tipologijo oziroma kako bomo posamezne predmete poimenovali, je bil zunaj že Bibin in Nevin Most na Soči, zato sem rekel: »Stvar je zelo preprosta, tu je narisano, v treh jezikih napisano in tega se bomo

držali.« »Ne,« je rekla Lo Schiavo, »Biba tukaj ne more voditi.« In tako se je ustavilo do danes, pa je bilo že vse dogovorjeno. Righi, ki je bil dober risar, bi to risal. Skratka, škoda.

Prve stike z Italijani sem vzpostavil v Stični, ko je dvakrat ali trikrat prišla Fogolarijeva s sodelavci na ogled izkopavanj. Takrat smo se spoznali in postalo je lažje. Največji problem je bil jezik, oni niso govorili nič drugega kot italijansko, jaz pa sem bil v italijanščini čisti novinec. Potem so me povabili na razstavo Caput Adriae, tako da sem lahko sodeloval pri razstavnem katalogu. Lahko pa rečem, da je imel Gabrovec odločilno vlogo, pa tudi avtoritete iz Vzhodnoalpskega komiteja, kjer ni bilo hujšega oporekanja ali nasprotovanja sodelovanju. Gabrovec je imel rezultate, lahko je pokazal, kako lahko v muzeju učinkovito opravlja delo s študenti.

Čas je, da preidemo na drugo temo – Narodni muzej. Stane Gabrovec gre v pokoj, za njim ostanejo velikanski čevlji, tu so novi izzivi, sprememba težišča dela, gre za nacionalni muzej, arheološki oddelek ima več arheologov, treba je prevzemati vodstvene naloge.

V Narodni muzej sem šel po eni strani nerad, ker sem se v Goriškem muzeju počutil zelo dobro. Toda eden od razlogov za odhod je bil slab občutek ob neke vrste medgeneracijski vojni v Goriškem muzeju. Prišli so mlajši ljudje, midva z Marušičem sva bila bolj ali manj v napoto in ponudba Narodnega muzeja je prišla kot naročena. V Narodnem muzeju sem bil od prvega srečanja z Gabrovcem kuhan in pečen, pogosto sem bil s Petrujem, s Šribarjem sem delal v Batujah. V prvih letih kariere sem moral na izkopavanjih imeti mentorja, niso mi pustili kopati samemu. V Ajdovščini je bil tako ali tako glavni Petru, v Batujah, kjer je šlo za izkopavanje Goriškega muzeja, pa sem za mentorja dobil Šribarja. V Batujah so bila izkopavanja res nekaj posebnega. Takrat se je govorilo o naselitvi Slovanov, o 1400-letnici po letu 568, ko nas je Grafenauer fino zmerjal in okregal, kaj se gremo, toda Batuje so bile del tega načrta in so bile republiško financirane. V Tolminu je bil moj mentor Gabrovec. Na nekem sestanku Vzhodnoalpskega komiteja na Mostu na Soči me je Kastelic vprašal: »Kako je sedaj s tvojo šolo? kaj ti piše na diplomi?« »Piše, da sem diplomirani etnolog in arheolog.« »V redu, od zdaj lahko delaš sam.«

Mislim, da je moja namestitev v Narodnem muzeju zakuhal Janez Dular. Gombaču je predlagal, naj me povabijo

v muzej. Takrat je šlo vse brez razpisov, tudi v Goriški muzej sem prišel brez razpisa. Šel sem na pogovor in sem seveda pristal. Danes se mi zdi, da ta odločitev ni bila najbolj posrečena, čeprav sem se počutil kot v Goriškem muzeju. Muzeje sem imel rad in sem v njih delal vse, kar je bilo treba. Dobro sem se zavedal, da ne morem nadaljevati Gabrovčevega dela. Bil sem veliko svetlobnih let za njim. Ko pa sem prišel v muzej, sem videl nekaj stvari, ki jih je bilo treba postoriti, a tudi počasi pospremiti v pokoj nekatere starejše arheologe. Seveda nikogar nismo nagnali. Tako torej nisem stopil v prevelike čevlje, ker sploh nisem stopil v Gabrovčeve čevlje.

Prinesel si namreč svoje. Takrat ste na veliko gradili.

Ja, prvič je bila na vrsti gradnja. Gombač je bil operativec. Takrat smo gradili atrij in nenadoma se je ponudila priložnost, da prostor pod atrijem predelamo v arheološki depo. To se je nekoliko ponesrečilo, ker so arhitekti pozabili na prezračevanje atrija. Morali so napeljati nove cevi, tako da smo izgubili nekaj prostora, toda vendarle smo zgradili depo, ki je bil za tiste čase zelo moderen. Še zdaj se mi zdi, da je kar uporaben. Drugi projekt je bil podstrešje. Izselili smo tudi Gabrovčevo osebno knjižnico, ker se je iz meni neznanih razlogov odločil, da jo bo zapustil Oddelku za arheologijo. Potem pa je prišel Janez Dular s svojim projektom o gradiščih na Dolenjskem. Prišel sem v njegovo ekipo in se tako praktično vrnil na teren, kar je bilo vsa ta leta moje najljubše opravilo. Še po upokojitvi sem pogosto šaril po Gorenjskem.

To je bilo konec osemdesetih. To je bil čas kriz in inflacije. Ni bilo tako enostavno.

Ja, inflacija. Omare za depo smo kupili v Mariboru. Ne spomnim se več, pri kateri firmi. Prišel je njihov strokovnjak, da smo skupaj izmerili depo in se dogovorili za vrsto omar. Še isti večer nam je telefoniral in rekel, da če plačamo do jutri, bo cena 12.000 ali 120.000 ali 12 milijonov, ne spomnim se več, vem pa, da je bila številka 12, če pa ne plačamo do jutri, bo še dvakrat dražje. Seveda je bil v hiši cel alarm, a nam je nekako uspelo plačati omare. Je bilo kar zanimivo. To, kar me je pri depozu skrbelo, je bila voda. Skozi muzej je proti delavnicam zmeraj teklen studenček, preko katerega je bil postavljen lesen mostiček, pa še vodnjak je bil tam. To smo regulirali, da ni prišlo do poplav, tudi kasneje ne, ko je bila velika poplava v Ljubljani.

Slika 2. Odprtje razstave Bronasta doba na Slovenskem v Arkadah maja 1987 (foto Srečo Habič, hrani AO NMS).

Naj preideva k društvu. Bil si prvi predsednik društva, ki ni bil iz Ljubljane.

Misliš kot papež Frančišek.

Pred tem so bili vsi predsedniki iz osrednjih ustanov. Tudi v vseh drugih republiških društvih v Jugoslaviji je bilo tako. To je do določene mere razumljivo, saj so to bile ustanove z veliko arheologi, imele so večja sredstva in podobno.

Skromno lahko rečem, da sem bil očitno primeren.

Določene tvoje kvalitete so vendarle že bile poznane. Očitno si si ustvaril dobro ime, da si bil leta 1980 izvoljen za predsednika društva.

Predsednik sem bil osem let, do leta 1988. Ko sem bil prvič izvoljen, sva bila dva kandidata, Marjan Slabe, ki je imel doktorat, in jaz, ki ga nisem imel. Bile so dvojne volitve, najprej na Izvršnem odboru, kjer so sedele same stare glave, ki so izbrale mene, nato pa sem bil izvoljen še na skupščini društva, kar je zdaj že pokojnega Marjana Slabeta zelo potrla. Ravno pred kratkim sem v svojih dnevnikih prebiral o teh časih. Takrat se je lomila generacija. Prišli so Dular, Djurić in Slapšak in takrat se je začelo spreminjati. In prvi tak »udarec« je bil Arheo. Arheo je imel kar precej nasprotnikov, češ saj imamo Arheološki vestnik in lahko v njem uvedemo teoretični del. Toda mladi rod je vztrajal: izšla je prva številka in Arheo se je obdržal do danes.

Moje delo v društvu ni bilo težko, a zraven je bilo treba biti ves čas. Tisto, česar sem bil res najbolj vesel, je bil kolokvij o bronasti dobi v Lendavi.

Spomnim se tega kolokvija. Na njem sem bil kot študent. Tako kot si ti začel na kongresu Jugoslovanskega arheološkega društva v Ljubljani, tako smo tudi mi šli v Lendavo pomagat.

To je bil res prvovrsten kolokvij, je bil pa zadnji. Kolokviji društva so bili običajno po obdobjih. Na njih se je naša maloštevilna arheološka družina redno srečevala, smo odpredavali svoje, družili smo se dva do tri dni in res, ti kolokviji so bili nekaj posebnega. Za tisti čas je bil to edini dober način, da smo izvedeli, kaj kdo dela, pa še objavljeni so bili.

Na teh kolokvijih smo določali oziroma poenotili raziskovalne smeri, da so se pokazale prioritete, in tako naredili korak naprej za vsa obdobja.

In Arheološki vestnik je bil tam in pripravljen objaviti prispevke. Seveda so to bili isti ljudje. Bolj stresna epizoda pa je bil zadnji kongres Zveze arheoloških društev Jugoslavije. V to, da sem postal predsednik zveze, sem padel po republiškem ključu, ko sem bil drugič izvoljen za predsednika Slovenskega arheološkega društva. Takrat je bila zveza aktivna v glavnem samo še na izdajateljskem področju. Izdajala je Arheološki pregled in Archaeologio Iugoslavico, ne spomnim se, ali je bila takrat Inventaria archaeologica še živa. To dejavnost sta prevzela Guštin in Djurić, iz Beograda smo pripeljali arhiv in veliko zalogo publikacij. Imeli smo problem, kje to skladiščiti. Občasno se je sestajal izvršilni odbor zveze,

največkrat v Ljubljani, bili pa smo tudi v Skopju in pri Medoviču, tam, kjer je kdo izkopaval. Vsa stvar je bila bolj papirnata. Velike moči zveza ni imela, paziti je bilo treba predvsem na to, da se je obdržala, da je bilo vsaj nekaj denarja, da dejavnosti niso zamrle in da smo pripravili naslednji kongres zveze, ker se je to pač prenašalo iz republike na republiko.

Iz tvojega poročila na blejskem kongresu smo lahko izvedeli, da je imela zveza celo težave pri pravni registraciji. Preprosto ni bilo mogoče registrirati organizacije, ki se s svojim sedežem seli iz republike v republiko, ker republiški zakoni tega niso omogočali. Pa tudi finančno vzdrževati Arheološki pregled in Archaeologio Iugoslavico ni bilo enostavno. To so verjetno omogočala v glavnem slovenska sredstva.

Vsekakor. Poglejte, kakšen je v primerjavi s prejšnjim Arheološki pregled, ko sta ga postavila Mitja in Bojan. Zadnje številke so pravo razkošje, pa tudi mednarodno priznanje je revija dobila. Toda to je šlo vse iz slovenskega denarja, saj je bil zvezni fond minimalen. Zvezo so takrat obvladovali predvsem Srbi. Odkril sem, da so pri njih obstajale možnosti študijskih izmenjav, ki pa so zelo redko zaokrožile po drugih republiških društvih. V glavnem je delo v zvezi potekalo kar mirno vse do zadnjega kongresa, ko se je zapletlo. Takrat sem moral za skoraj ves teden iti v Črno goro, da sem tamkajšnje kolege prepričal, da bodo po blejskem kongresu prevzeli vodenje zveze. Za povrh je na kongresu Kmecl nastopil zelo osamosvojitveno, nakar so Srbi rekli, da bodo odšli, in potem smo se vso noč spravljali skupaj. Kongres je na koncu kar uspel, še posebej zadnja ekskurzija preko Vršiča in Posočja, ki smo jo zaključili v Gočah v kmečki kleti. To je bila neke vrste pogrebščina, čeprav je bilo vzdušje zelo veselo in prijateljsko.

Niste še vedeli, da je pogrebščina.

Ne, ne. Na to, da sem bil predsednik slovenskega društva, sem bil kar ponosen, v predsedovanje zvezi pa sem, kot sem že rekel, padel po ključu. Tam sem se seveda moral učiti, predvsem javno nastopati. Povsod in na vseh sestankih sem govoril slovensko, čeprav so me prosili, da govorim srbohrvaško. Zelo pozorni so bili predvsem Hrvati, da nisem šel po stranskih poteh. Čečuk in Zaninović sta bila nekakšna skrbnika, ki sta me nekoliko usmerjala, kaj naj rečem. Šli smo na ekskurzijo, kjer so nas sprejemali v vinskih kletih, kmečkih zadrugah in

muzejih; povsod je moral predsednik izreči vsaj zahvalo. Tam sem res pazil, da sem govoril slovensko, kajti srbohrvaško smo mi slabo govorili. In nihče ni nikdar rekel žalbesede. Takrat sem dobil kar nekaj dobrih prijateljev po Jugoslaviji, potem pa je prišla ta nesrečna vojna in odnosi so se skrhal. Toda kljub temu je bilo to obdobje lepih izkušenj, zagotovo pa nisem pustil globokega pečata, da bi se ljudje spominjali časov, ko je bil »Svoljšak precdnik Saveza«, smo pa v slovenskem društvu kar nekaj naredili.

V krizah osemdesetih res ni bilo lahko krmariti.

Naj spomnim, da sem prvi mandat predsednika slovenskega društva opravljal iz Goriškega muzeja. Takrat to ni bil problem, v muzeju so bili celo zadovoljni, da sem imel tako funkcijo. Sestajali smo se na akademiji, in to kar pogosto, skoraj vsak teden, in noben sestanek ni bil puhlica, vsak je imel rep in glavo.

Ves čas tvojega osnovnega dela v muzejih in društvu si deloval tudi na področju, ki sem ga pogojno poimenoval »goriško domoznanstvo«, ne samo arheološko, temveč tudi širše. Ves čas si promoviral te vsebine v širši javnosti in na tem področju ustvaril obsežen opus.

Branko Marušič je poleg tega, da je vedel, koga pripeljati v muzej (mene je sicer podedoval), da bodo stvari rasle, ustanovil revijo Goriški letnik. Zabičal nam je, da mora revija živeti od nas in ne zunanjih piscev, in nekaj časa je bilo res tako. Potem pa je vsakemu dodelil še tri ali štiri revije, o katerih smo morali pisati neke vrste poročila, ne recenzije. Jaz sem dobil italijanske revije, med njimi tudi *Ce fastu*. Marušič je to delo resno nadziral. S tem nas je silil v nenehno pisanje. V pisanje pa me je pravzaprav vpeljal Peter Petru. Ko smo delali skupaj v Ajdovščini in smo nekega dne zaradi slabega vremena sedeli v kavarni, mi je nenadoma rekel: »Kaj če bi ti kaj napisal?« In Stipe Šteker je kar rekel: »Gradišče pri Sv. Pavlu nad *Planino!*« Šli smo na gradišče in ga prehodili, nakar sva se s Petrujem usedla, spet v kavarni ob prvem slabem vremenu, in me je učil pisati članek (»po čem je ta kraj znan, kdo je že delal na najdišču, kaj si tam videl ...«). S to izkušnjo s Petrujem in z Marušičem za hrbtno sem se navadil pisati prispevke, največkrat za Primorske novice. Veliko sem pisal tudi v Oznaniilih goriške župnije v kulturnem delu, nekaj o arheologiji, nekaj o etnologiji, pa še o marsičem drugem. Tega se je veliko nabralo in zdi se mi, da je bilo to koristno početje.

Slika 3. Izkopavanja Narodnega muzeja Slovenije na Mrzlem Polju pri Ivančni Gorici leta 1998 (foto Tomaž Lauko, hrani AO NMS).

Ko gledamo nazaj, lahko vidimo, kako so takšne notice oziroma informacije o knjigah in raziskavah imele izjemno pomembno vlogo.

Včasih, ko sem kam prišel in se predstavil, so rekli: »A ti si ta.« Samo enkrat sem zašel v resno polemiko v zvezi s hišo iz Mosta na Soči, ki je sedaj v muzeju, vendar ni bilo nič sovražnega ali kaj podobnega.

No, polemik si imel še kar nekaj, na primer z zagovorniki t. i. venetskih teorij. Z njimi je polemiziralo kar nekaj naših arheologov in zgodovinarjev.

V to polemiko sem se dokaj ostro vključil, ko je na srečanju o Janezu Svetokriškem na Vipavskem križu prišlo do debate o Venetih, kjer so vsi kar strmeli vame. Vstal sem in rekel: »Tega ne smete početi iz čisto preprostega razloga, ker ste enemu, sicer odmrlemu narodu vzeli jezik, teritorij in še kulturo in ste to pripisali drugemu narodu, ki s tem nima nobene zveze.« Pri tem sem uporabil besedo genocid, kar je povzročilo hudo ogorčenje. Potem sem se v zvezi z Veneti oglasil še dvakrat, enkrat v Kinu Vič, kjer je bila okrogla miza, na kateri je imel Ljubo zelo dober nastop, po katerem so ga polili z gnojnico. Ker se

nisem mogel vzdržati, sem rekel fiziku, ki je vodil okroglo mizo: »Kaj bi vi rekli, če bi jaz v *kaki reviji objavil, da je ena in ena enako tri?*« »Saj ste zmešani!« je bil njegov odgovor. Oglasil sem se še enkrat s krajšim člankom. Vsekakor pa sem bil pri tej družčini zelo slabo zapisan.

Za konec bi te prosil za kratek pogled v prihodnost. V 21. stoletju si upokojenec, vendar aktiven upokojenec, saj arheologije nisi zapustil. Kako lahko oceniš razvoj slovenske arheologije v zadnjih petih ali desetih letih? Pred kratkim sem pregledoval sezname in naštel približno 300 poklicno aktivnih strokovnjakov na tem področju.

Težko sodim.

Petdeset let kariere ti daje to pravico.

Ko sem šel v pokoj, sem bil na začetku malo razočaran, ker so se stvari v Sloveniji povsem spremenile, spremenili so se tudi ljudje in način obnašanja. Tako sem zgrabil prvo priložnost, da sem šel v pokoj. Potem sem pa ugotovil, da je arheologija edino, kar znam, in sem v njej ostal. Ker me na Goriškem niso več vabili, sem priložnost izkoristil na Gorenjskem. Tam sem pri Sagadinu delal še deset let. Rad sem delal, ker sem slutil, da mi ne

bo treba objavljati. Jaz grozno težko objavljam in veliko objavljam s soavtorji. Zavedam se, da danes nisem zmožen velikih samostojnih objav v sodobni obliki, kar se je posebej pokazalo pri Mostu na Soči. Arheologijo pa seveda še spremljam. Zadnjič sem poskočil od navdušenja ob odkritju novega miljnika na Koroškem. Zdaj imamo tudi Roso in na njej izvemo veliko stvari. Zdi se mi, da so se stvari tudi umirile. Na primer izkopavanja v Emoni danes in v mojih časih se razlikujejo kot noč in dan. Takrat je prišel buldožer in enostavno odrinil zemljo.

Vmes se je spremenila zakonodaja in marsikaj je precej popravljen.

Drugo gre z drugim. Spremljam tudi muzeje, vsi so zelo aktivni. Mislim, da gre za velik razcvet arheologije, ne samo zato, ker nas je 300. V 21. stoletju so pogoji seveda drugačni kot pred petdesetimi leti. Poglejmo samo avtocestni križ. Kako ogromno delo je bilo opravljeno, koliko izkušenj smo dobili. Tam smo se veliko naučili, ampak naučili so se tudi tisti, za katere smo delali. Jaz sem bil na štirih ali petih deloviščih in to je bila nepojmljiva izkušnja.

Najlepša hvala za pogovor.
